

Entre la llana i el cotó. Una nota sobre l'extensió de la indústria del cotó als pobles de Catalunya el darrer quart del segle XVIII*

per Yoshitomo Okuno

La indústria cotonera tingué un paper protagonista en l'arrencada de la industrialització fabril a Catalunya i, des dels seus inicis, se singularitzà, entre altres coses, pel seu caràcter urbà i, més encara, barceloní. Tanmateix, en l'últim quart del segle XVIII la fase de la filatura —manual— es desenvolupà en bona mesura a base de donar feina a filadores rurals, també el tissatge del cotó s'estengué cap a àrees que no es poden qualificar d'urbanes. Aquest article es concentra precisament en aquestes fases i en aquests aspectes de la història primerenca de la indústria cotonera a Catalunya. En efecte, encara no s'ha aclarit ben bé perquè s'estengué a partir de Barcelona, on s'implantà i on no, perquè es difongué la filatura o el tissatge o bé la combinació de tots dos processos. Es tracta principalment d'examinar la relació entre aquesta etapa de la indústria cotonera i el desenvolupament anterior de l'economia rural que, en algunes comarques, tenia un destacat component industrial.

Quan es parla d'extensió de la filatura manual de cotó als pobles, hom acostuma a referir-se a dos factors explicatius d'aquest procés: «l'aprofitament de l'entorn favorable creat per la implantació prèvia de la indústria llanera» i «la iniciativa de la Reial Companyia de Filats de Cotó de Barcelona», fundada per les fàbriques d'indianes de la capital. Moltes vegades ambdós factors es combinen. És a dir, la Companyia de Filats difongué la filatura de cotó aprofitant les xarxes ja establertes de treball domiciliari de la llana. Aquesta és, per exemple, l'opinió de Jaume Carrera i Pujal, de Josep Oliveras i d'Alejandro Sánchez. Tanmateix, mentre Sánchez dóna més importància a la primera Companyia de Filats, activa entre 1772 i 1774, Oliveras l'atorga a la segona, restablerta el 1783.¹ Per la seva banda,

La revisió lingüística l'ha feta Marta Jové.

* En escriure aquest treball he rebut suggeriments d'Albert García Balañà, Assumpta Muset, Alex Sánchez, Josep. M. Benaul, Josep M. Delgado, Pere Pascual i Jaume Torras, entre d'altres. Agraïexo molt a tots aquests professors llurs ajudes i comentaris. En les notes a peu de pàgina apareixen les abreviacions següents: ACA (per Arxiu de la Corona d'Aragó), AGS (per Archivo General de Simancas), AHCI (per Arxiu Històric Comarcal d'Igualada), AHS (per Arxiu Històric de Sabadell), BC (per Biblioteca de Catalunya) i IMHB (per Institut Municipal d'Història, Barcelona).

1. Jaume CARRERA Y PUJAL, *Historia Política y Económica de Cataluña*, vol IV, Barcelona, 1946, 154-157. JOSEP OLIVERAS Y SAMITIER, «La introducció de la filatura de cotó a Catalunya», *Dovella, Revista d'Història i Art del Bages* 2, 1981, 21-23. ALEJANDRO SÁNCHEZ SUÁREZ, «Los inicios del asociacionismo

J. K. J. Thomson ha escrit que la primera Companyia de Filats difongué la filatura del cotó als pobles, però després de la Guerra de la Independència dels Estats Units, la filatura s'efectuava cada cop més mitjançant agents locals independents, tot desplaçant la indústria llanera.²

D'altra banda, segons el punt de vista de Josep M. Torras i Ribé i de Jaume Torras Elias, en poblacions on hi havia una forta indústria llanera, com Igualada, Berga i Sabadell, molts paraires es convertiren en fabricants de cotó bo i aprofitant les xarxes de treball domiciliari de la llana, i no solament organitzaven la filatura sinó que també fabricaven teles crues de cotó.³ És per això que Jaume Torras ha plantejat que l'activitat cotonera es difonia pel territori seguint la prèvia implantació d'indústries rurals que preparaven l'oferta de treball de les famílies pageses.⁴

Però també s'ha remarcat que la filatura del cotó per compte de la Companyia, entre els anys 1772 i 1774, es feia igualment en pobles on hi havia poca indústria llanera, com la Garriga i Sant Pere de Vilamajor (Vallès Oriental),⁵ més que no pas en un fort centre de la llana com Monistrol de Montserrat i el seu contorn. A més, Enric Tello ha observat que aquesta filatura es feia, almenys als anys 80, àdhuc en zones on no hi havia cap indústria llanera com a les comarques de la Segarra (Cervera i Guissona) i l'Urgell.⁶

Tot plegat es podria resumir d'aquesta manera. En primer lloc, les àrees on es difongué l'activitat cotonera, que combinava tissatge i filatura, eren zones on hi havia una prèvia implantació de la indústria llanera que va tendir a convertir-se en cotonera per iniciativa dels paraires mateixos. A més a més, aquestes àrees jugarien un paper molt important quan la indústria cotonera rural s'industrialitzés plenament al segle XIX. En segon lloc, en canvi, l'activitat de la filatura de cotó per compte de la Companyia de Filats i de les fàbriques d'indianes de Barcelona es difongué per pobles on hi havia poca o cap indústria llanera, evitant la competència amb els paraires i els antics paraires esdevinguts fabricants de filats i teixits de cotó de les zones esmentades abans. En aquestes àrees on només es filava era difícil que hi acabés arrelant la indústria cotonera.

Així, doncs, l'objectiu de l'article és examinar aquests dos tipus d'activitat cotonera rural i intentar aclarir on, quan, per què i com es produí aquesta

empresarial en España: la Real Compañía de Hilados de Algodón de Barcelona, 1772-1820», *Hacienda Pública Española* 108-109, 1987, 258-261; «La era de la manufactura algodonera en Barcelona, 1736-1839», *Estudios de Historia Social* 48-49, 1989, 80-81. Vegeu també Josep M. DELGADO RIBAS, «De la filatura manual a la mecànica. Un capítol del desenvolupament de la indústria cotonera a Catalunya (1749-1814)», *Recerques* 23, 1990, 169-170.

2. J. K. J. THOMSON, *Els orígens de la industrialització a Catalunya. El cotó a Barcelona 1728-1832*, Barcelona, 1994, 293-295.

3. JOSEP M. TORRAS Y RIBÉ, *La comarca de l'Anoia a finals del segle XVIII*, Barcelona, 1993, 212-214; JAUME TORRAS ELIAS, «L'economia catalana abans del 1800. Un esquema», dins *Història econòmica de la Catalunya contemporània*, vol. I, Barcelona, 1994, 31; «Especialización agrícola e industria rural en Cataluña en el siglo XVIII», *Revista de Historia Económica* II-3, 1989, 124.

4. J. TORRAS ELIAS, «L'economia catalana...», 31; «Especialización agrícola...», 124-127.

5. J. CARRERA I PUJAL, *Historia Política...*; J. M. DELGADO RIBAS, «De la filatura...», 171.

6. ENRIC TELLO, «La filatura domèstica del cotó a l'interior de Catalunya. L'exemple de la Segarra (1770-1824)», *Estudis d'Història Econòmica* 1, 1987.

difusió de la indústria. A la primera part, tractarem de l'activitat cotonera que combinava filatura i tissatge, i a la segona ens ocuparem de la filatura de cotó feta per compte de la segona Companyia de Filats i de les fàbriques d'indianes de Barcelona. Els fons documentals emprats són, principalment, el Fons d'Erasme de Gònima (abreujat, en les notes a peu de pàgina, FG), que es conserva a l'Arxiu Històric de la Biblioteca de Catalunya,⁷ i els llibres de comptabilitat de la fàbrica de Joan Baptista Cirés, que es conserven a l'Arxiu Històric Municipal de Barcelona.

Filatura i tissatge

Alguns paraires ja teixien cotó a Igualada el 1764,⁸ mentre que a Manlleu també hi havia, el 1777, cinc fabricants de cotó destacats que feien treballar 35 telers.⁹ Tanmateix, no sabem res més sobre l'activitat cotonera d'aquests pobles en aquests moments. Les primeres notícies de la irrupció de fabricants rurals cotoners a les xarxes de treball domiciliari de la filatura de llana als pobles i del desenvolupament del tissatge cotoner rural es concentren en els anys de la Guerra de la Independència dels EUA, entre 1779 i 1783. La notícia més antiga que conec sobre la intromissió de fabricants rurals de filats i teixits de cotó a les xarxes de treball domiciliari de filatura de llana es troba en un informe del gremi de paraires d'Igualada de l'any 1779, on es diu que «*Dichas fábricas [de llana] no tienen decadencia alguna, sí sólo se conoce que después de que se hila algodón los fabricantes de paños no hallan hilanderos para hilar como antes*». Com diu Josep M. Torras i Ribé, en aquells moments la fabricació de filats i teixits de cotó estava ben implantada a la vila, i els paraires consideraven l'activitat cotonera «*una competidora temible per a la indústria de la llana*».¹⁰ El conflicte entre el cotó i la llana raïa, tal com demostra l'informe, en el fet que les filadores preferien treballar el cotó:

El mateix any 1779, hi havia a Igualada 25 telers per a teixir cotó; el 1784 n'hi havia 126 i existien 17 fabricants de cotó.¹¹ A Vic, el 1782, hi havia tres fabricants destacats que feien treballar 20 telers.¹² A Berga, el 1783 hi havia 30 telers i tres fabricants, que esdevingueren 130 telers i 11 fabricants el 1786. A més, hi havia un fabricant que feia treballar set telers de mitges de cotó i estam i vuit de mussolines.¹³

7. El professor Alex Sánchez m'ha orientat en la consulta d'aquest fons.

8. En aquest any, hi havia 23 telers de cotó i de seda. J. M. TORRAS I RIBÉ, *La comarca de l'Anoia...*, 212.

9. JOAQUÍN ALBAREDA I SALVADOR, *La industrialització a la plana de Vic (1770-1875)*, Vic, 1981, 30.

10. J. M. TORRAS I RIBÉ, *La comarca de l'Anoia...*, 212-213.

11. Archivo General de Simancas (AGS), Gracia y Justicia, lligall 336, Informe d'Igualada. (He pogut consultar aquest document per gentilesa del professor Jaume Torras.) J. M. TORRAS I RIBÉ, *La comarca de l'Anoia...*, 214.

12. J. ALBAREDA, *La industrialització...*, 32.

13. AGS, Gracia y Justicia, lligall 336, Informe de Berga. Vegueu també J. TORRAS ELIAS, «L'economia catalana...», 30.

La causa d'aquesta difusió de la filatura es podria cercar en l'encariment del filat de cotó de Malta,¹⁴ i en l'augment de les vendes d'indianes al mercat peninsular durant la guerra.¹⁵ En una acta notarial, corresponent a la primera de les tres reunions dels fabricants d'indianes de Barcelona, celebrades entre el març i l'agost de 1783, per tal de reorganitzar la Companyia de Filats, s'explica molt clarament: «...que los malteses [...] han aumentado los algodones en tan excesivo precio, que los Fabricantes de Indianas [...], se ven precisados por necesidad a haver de aumentar los precios de las Indianas en perjuicio y daño del público y de sus respectivas Fábricas, muchas de las cuales se hallan sin poder trabajar por falta de algodones, experimentando que los Malteses van remitiendo los algodones de poco a poco, y con la escasés de ellos aumentan sus precios, y a más que se experimenta que los algodones son mucho más inferiores que antes [...], han uniformemente resuelto que se continúe [sic] la Sociedad de Hilados de Algodón bajo el arreglo que tienen proyectado».¹⁶ Un fabricant d'indianes barceloní, Miquel Formentí, afirmava, el 1784, que «las indianas no dejan utilidad y esto durará a nuestro modo de opinar hasta tanto que los algodones en rama de nuestra América vengan con abundancia a precios razonables y que la ilanza de dichos algodones que estamos fomentando a todo coste esté en estado de poder dar el abasto».¹⁷

Aquesta situació esperonà l'inici de la fabricació de filats i teixits crus de cotó en alguns pobles de tradició llanera on es podia filar i teixir el cotó d'Amèrica a un preu més barat que no pas a Barcelona, sobretot si tenim en compte l'alça dels salaris de la ciutat des del 1784. Tot i així, fabricants, cardadors, filadores i teixidors podien obtenir més ingressos que amb el treball de la llana.¹⁸ D'altra banda, per a les fàbriques d'indianes de Barcelona, a més de fer filar als pobles —tant particularment com conjuntament amb la segona Companyia de Filats—, comprar teles crues de cotó als fabricants rurals era la millor mesura per complementar la manca de filats de Malta i la demanda creixent d'indianes, perquè així es podia evitar una arriscada inversió addicional de capitals propis. Així, algunes fàbriques d'indianes de Barcelona, com ara la de Joan Baptista Cirés, compraven teles de cotó fetes als pobles

14. Segons Sánchez, per la pràctica desaparició de la Companyia de Filats i per la conjuntura bèl·lica, els maltesos reforçaren llur monopoli i imposaren condicions més dures. A. SÁNCHEZ, «Los inicios...», 259. De fet, el preu del filat de Malta, de qualitat sobrefina, augmentà de 16,19 sous/lliura a 22,26 sous/lliura entre 1778 i 1784. Vegeu J. M. DELGADO, *Comercio colonial y crecimiento económico (1776-1808), Una interpretación a partir de los precios* (inèdit), Barcelona, 1989, 95-96. (He pogut consultar aquest treball per gentilesa del professor Josep M. Delgado.)

15. Vegeu J. K. J. THOMSON, *Els orígens de la industrialització...*, 257-258; A. SÁNCHEZ, «La era...», 87.

16. Citat a A. SÁNCHEZ, «Los inicios...», 259.

17. A. SÁNCHEZ, «La era...», 94.

18. Sobre el moviment salarial a Barcelona, vegeu Pierre VILAR, «Transformaciones económicas, impulso urbano y movimiento de los salarios: la Barcelona del siglo XVIII», dins *Crecimiento y desarrollo*, 1964, 194-233.

amb el cotó d'Amèrica i al mateix temps teixien amb filats de Malta a les seves fàbriques.¹⁹ A més, l'estampació dels llenços importats per exportar-los al mercat colonial, que ja havien començat a practicar les fàbriques d'indianes de Barcelona, augmentà sobretot els anys 1784 i 1785, amb la fi de la guerra.

La producció de filats i teles crues de cotó als pobles i les compres d'aquests teixits per part de les fàbriques d'indianes barcelonines augmentaren a partir de 1785. De fet, aquell mateix any la fàbrica de Joan Baptista Cirés comprà per primera vegada teixits crus de cotó a Igualada, Capellades i Manlleu.²⁰ Almenys a partir de 1786, la fàbrica d'Erasme de Gònima també començà a comprar teles crues de cotó a localitats com ara Berga, Igualada i Capellades.²¹ Fins i tot alguna fàbrica, com la de Marià Casas i Cia., informava el 1789 que «[totes] *Dichas Piesas Algodon [que s'han pintat l'any 1789] se han tejido en Distintos Lugares de Cataluña*».²² A partir de 1791, la producció i la compra de teixits rurals augmentaren encara més.²³ Les relacions entre els fabricants de comarques i les fàbriques d'indianes de Barcelona eren, en general, de caràcter independent, ja que els primers compraven el cotó pel seu compte i, normalment, venien els teixits a diferents fàbriques barcelonines i no a una de sola. No es tractava, doncs, de mers agents locals d'un fabricant barceloní determinat. Pel que fa a la proporció i la distribució territorial aproximades d'aquesta activitat entre 1785 i 1806, els llibres de comptabilitat de la fàbrica d'indianes de Joan Baptista Cirés ens n'ofereixen una bona imatge.²⁴

19. Aquesta combinació continuà almenys fins l'any 1797 quan la guerra amb Anglaterra dificultà la importació de matèria primera. A part de filats de Malta, la fàbrica de J. B. Cirés teixia amb filats del país comprats o fets filar als pobles, filats de la Companyia de Filats i filats europeus, malgrat que sobretot aquests dos darrers eren ben pocs. Vegeu IMHB, *Llibre de lo que deu la fabrica de Joan Baptista Sires*, Fons Comercial, B262-269.

20. IMHB, *Llibre de lo que deu la fabrica de Joan Baptista Sires* de l'any 1785, Fons Comercial, B263. També als llibres del corredor Valldejuli, a l'any 1786, hom pot trobar el primer assentament d'aquesta mena de venda feta per Josep Comes i Cia. de Vic, vegeu J. M. DELGADO, *Comercio colonial...*, 144.

21. BC, FG, Llibre de comptabilitat de la fàbrica d'Erasme de Gònima, L 5.

22. BC, FG, *Estado de lo manufacturado por las Fabricas de Pintados de la Ciuda. de Barcelona, que anualme. se pasan à la Junta de Comercio de este Principado*, caixa 54/4.

23. A partir de 1791, no solament augmentà la fabricació de filats i teles crues de cotó en alguns pobles, també a Barcelona començà a succeir el mateix a les petites fàbriques especialitzades en filatura i tissatge de cotó acabades de sorgir. Sobre aquestes fàbriques, vegeu A. SÁNCHEZ, «Entre el tradicionalismo manufacturero y la modernización industrial. El cuerpo de fabricantes de tejidos e hilados de algodón de Barcelona, 1799-1819», *Estudis d'Història Econòmica* 1, 1989, 71-88. Sobre les transaccions en teixits crus de cotó, vegeu J. M. DELGADO, *Comercio colonial...*, 144-151; A. SÁNCHEZ, «La indianería catalana: ¿mito o realidad?», *Revista de Historia Industrial* 1, 1992, 223, quadre III.

24. Documents citats a la nota 19.

QUADRE I

Teixits crus de cotó fabricats als pobles i comprats per la fàbrica de Joan Baptista Cirés entre 1785 i 1806

Comarca	Poble	Telers	telers	teixits de cotó comprats	
		llana	cotó	per la fàbrica de Cirés	
		1760	1784	(canes)	(%)
Anoia	Capellades	31	58	1.860	4,11
	Igualada	72	140	6.898	15,24
	Els Prats de Rei	5	9	104	0,23
Bages	Cardona	15		7.328	16,19
	Monistrol de Montserrat	18		2.167	4,79
	Sallent	19		624	1,38
Berguedà	Berga	24	58	4.936	10,91
Garrotxa	Olot	19	30	1.153	2,55
Maresme	Mataró		127	1.565	3,46
Osona	Manlleu	24	51	7.780	17,19
	Perafita	7		339	0,75
	Sant Boi de Lluçanès	19		227	0,50
	Sant Sadurní d'Osormort			35	0,08
	Santa Eulàlia de Riuprimer	5		425	0,94
	Taradell	55		261	0,58
	Vic	23	23	3.389	7,49
Ripollès	Ripoll	5		318	0,70
Vallès Oc.	Sabadell	36		4.598	10,16
	Sant Cugat del Vallès			789	1,74
Vallès Or.	la Garriga			51	0,11

Fonts: IMHB, *Libre de lo que deu la fabrica de Joan Baptista Sires*, Fons Comercial, B262-269. Pel que fa al nombre de telers de llana, J. CARRERA PUJAL, *Historia Política...*, 85. Pel que fa al cotó, Isabel MIGUEL LÓPEZ, «El censo de manufacturas de 1784. Una nueva fuente para el análisis de la industria catalana», *Revista de Historia Económica* XIV, 1, 1996, 168-169.

Com mostra el Quadre I, és molt clar que la fabricació combinada de filats i de teixits de cotó es difonia als pobles on hi havia prèviament una activa indústria llanera, amb algunes excepcions com Mataró.²⁵ Entre aquestes localitats podem destacar, per la seva importància, Igualada, Cardona, Berga, Manlleu i Sabadell, seguides per Vic, Capellades, Monistrol i Olot. Es tracta de poblacions on es fabricaven o s'havien fabricat teixits de llana d'alta o mitjana qualitat destinats a mercats llunyans. Algunes eren viles de mercat i alhora centres antics i destacats

25. Mataró era un nucli modest de fabricació d'indianes i els seus orígens no es podien cercar en la indústria de la llana. Sobre el cas de Mataró, vegeu J. K. J. THOMSON, *Els orígens de la industrialització...*, 123-182; Francesc COSTA OLLER, *Mataró al segle XVIII*, 1988; Joan GIMÉNEZ I BLASCO, «Els inicis de la manufactura d'indianes. Reptes tecnològics i capital humà», dins *Actes del Congrés d'Història Moderna. Història en construcció*, 1996 (en premsa). (El professor Eloy Martín m'ha facilitat la consulta d'aquest text).

de la manufactura llanera (com Igualada, Berga, Vic i Olot). Aquests nuclis llaners van manifestar gran disponibilitat per a convertir-se a la indústria del cotó abans que comencés a utilitzar-se l'energia hidràulica per a cardar i filar cotó. Tanmateix, no totes les poblacions on el tissatge llaner era significatiu a mitjan segle XVIII esdevingueren nuclis rellevants de filatura i de tissatge de cotó.²⁶ En general, la penetració de la indústria de filats i teixits de cotó va provocar la decadència de la fabricació de llana, ja que els cardadors, les filadores i els teixidors preferien el treball del cotó.

El 1784, a Igualada, segons un informe de l'alcalde major, Bonaventura Claris, «son muchas las personas que se emplean en hilar y cardar el algodón, que viene de América, y los fabricantes de esta villa ban a buscarlo en Barcelona. [...] dicen será precisa la decadencia de otras fábricas y particularmente las de lana [...] por falta de operarios», «será dicen segura la decadencia [de la industria de lana] por las muchas fábricas de algodón que se han introducido y van introduciendo [...] porque los operarios de las fábricas de lana, a saver los cardadores y las ilanderas se inclinarán antes a cardar e hilar algodón que a hilar y cardar lanas».²⁷

Sobre Berga, el 1786, també podem trobar la mateixa mena de notícies. Segons l'informe de l'alcalde major, Pedro Manuel Lazcano: «Claramente se deja comprender, el fomento q̄. ha tenido en esta villa el algodón, con lo qual se ha contenido con utilidad, [...] diferentes juvenes [...], y también à las mujeres, y niñas, q̄. aplicadas en las hilanzas, y limpieza del algodón, logran el sustento [...]; si bien es berdad q̄. las fabricas de lana, y cañamo, han padecido algun deterioro à causa de q̄. sus operarios, logran maior jornal en aquel, y no han de pagar cosa alguna, por cofradia, ni otro impuesto».²⁸

Segons l'informe sobre Berga de l'any 1789 de Ramon Farguell, dirigit a Francisco de Zamora, «las mujeres y niños se aplican en algunas operaciones del Campo, como escardar los trigos, pero esto dura poco, a lo q̄ más se aplica es en el hilar lana, algodón y cañamo, y los niños y viejos en sacar las miesses hace el algodón de pepita, y en cardar y texer algodón, se hila con tornos con unas nuevas máquinas, que cada muger hila una libra cada

26. Per exemple, es tracta, sobretot, dels casos de grans nuclis de fabricació de teixits d'estam, com ara Moià, la Pobla de Lillet, Centelles i Castellterçol, i alguns centres destacats per la producció de draps com Esparreguera. Sobre el cas d'aquesta població, vegeu Assumpta MUSER I PONS, «Protoindústria e indústria dispersa en la Catalunya del siglo XVIII. La pañería de Esparreguera y Olesa de Montserrat», *Revista de Historia Económica* 1, any VII, 1989. Alguns d'aquests pobles com la Pobla de Lillet s'especialitzaren en la filatura d'estam (vegeu J. TORRAS I ELIAS, «Especialización...», 119). En general, foren nuclis que es desindustrialitzaren. Terrassa, un gran centre de fabricació de draps d'alta qualitat, tampoc no passà al cotó, malgrat que el 1783 un cardador terrassenc demanés a la Junta la llibertat de treballar-hi el cotó. Segons Josep M. BENAUL I BERENGUER, «les raons caldrà cercar-les en el domini que, a diferència de Sabadell, exercia el reduït nucli de fabricants de draps sobre el conjunt de la vila». JOSEP M. BENAUL I BERENGUER, *La indústria tèxtil llanera a Catalunya, 1750-1870. El procés d'industrialització al districte industrial Sabadell-Terrassa*, tesi doctoral, edició microfotogràfica, 1992, 294.

27. AGS, Gracia y Justicia, lligall 336. Informe de la vila d'Igualada de 20 de març de 1784.

28. AGS, Gracia y Justicia, lligall 336. Informe de la vila de Berga de 26 de març de 1786.

día muy fino, «De tornos de hilar algodón, o lana ay pocos, o casi ninguno q̄ no lo tenga. Máquina de hilar algodón nuevamente inventadas ay catorze. De telares de algodón solo hay en Berga y abrâ algunos 150...», «El algodón todo es de América, a excepción de los q̄ vienen hilados para medias y mussolinas finas, q̄ son de Suecia», «Sólo en Berga han decaído las fábricas de lana, por averse empleado sus operarios en las fábricas de algodón». ²⁹ Segons un altre text de 1797, a la plana de Vic, «se hallan más de 4.000 máquinas de hilados, y como las mujeres ganan mejor jornal en hilar el algodón que no la lana, es de temer que con el tiempo no perezca ésta». ³⁰

A Sabadell, el doctor Antoni Bosch i Cardellach escrivia, el 1798, que les fàbriques de filats i teixits de cotó «casi ocupaban ja tanta gent com las primeras [les de drap]. Cosa increíble». El mateix Bosch afirmà el 1801 que «ocupaban ja lo doble més de gent que las de llana», i el 1803 els teixidors eren «casi tots ja de cotó». Segons la resposta a l'interrogatori de 1802, la decadència de la indústria llanera s'atribuïa a «las muchas fabricas de texidos e ilados de algodón que se van establecido rapidamente en esta villa». ³¹ En el cas de Manlleu, vers l'any 1802 ja no hi havia cap més indústria que la cotonera. ³²

Els qui provocaren aquest gran canvi foren, en la majoria de casos, els paraires i teixidors de llana. Després, s'hi poden afegir els velers. En efecte, la majoria dels fabricants rurals que venien teixits de cotó a la fàbrica de J. B. Cirés eren teixidors de llana i, sobretot, paraires. ³³ Així ho reconeixien, el 1784, alguns fabricants d'indianès de Barcelona: «en los Pueblos haya alguno ó mas acaudalados que si hasta ahora han hecho fructificar su dinero en varios ramos de industria ya en sedas, ya en lanas, ya en ganado haciendo circular su Caudal en aumento de sus patrimonios, passen ahora â derramar por esta Provincia la manufacturacion de los texidos de algodón, añadiendo esta nueva industria â las que se miran ya como arraigadas en el Principado». ³⁴

29. ROSER SERRA I COMA, LLORENÇ FERRER I ALÓS, «Un qüestionari de Francisco de Zamora (1789)», *Estudis d'Història Agrària* 5, s/d., 190-193.

30. Citat a J. M. DELGADO, «Les transformacions de la manufactura al segle XVIII», dins *Història de Catalunya*, vol. 4, 1978.

31. J. M. BENAUL, *La indústria tèxtil llanera...*, 294.

32. J. ALBAREDA, *La industrialització...*, 53.

33. Entre 1785 i 1806, apareixen en els documents de Cirés 43 fabricants rurals, d'entre els quals en destaquen 31. D'aquests darrers en coneixem els orígens professionals de 20: 7 paraires, 5 teixidors, 3 fabricants, 1 cotoner, 1 veler, 1 sabater, 1 botiguer i 1 mestre de cases. Són els següents: a Capellades, Josep Fagès (c) i Anton Tiana (p); a Igualada, Pere Fàbregues (v), Josep Galí (s), Francesc Anton Matoses (p) i Joan Torres; a Cardona, Anton Garriga (b) i Anton Santsalvador (mc); a Monistrol, Salvi Casals; a Sallent, Jacint Xipell; a Berga, Joan Casas (f), Josep Freixa (p), Joan Foibes (t), Francesc Pons i Cia. (p), Llorenç Roca (t) i Anton Santamaria (t); a Olot, Martí Carner i Cia. i Josep Soler; a Mataró, Gaieta Peredejordi; a Manlleu, Genís Fabrigà (f), Ramon Marondo (f), Jaume Serra (p/f) i Sebastià Vilaregut; a Taradell, Miquel Camrodon (t); a Santa Eulària, Josep Coromines; a Vic, Francesc Barnoles i Albert Llanes; a Sabadell, Joan Brujas (p), Vicenç Font (t) i Josep Fontanet i Parès (p); a Sant Cugat, Domingo Suari.

(b) = botiguer, (c) = cotoner, (f) = fabricant, (mc) = mestre de cases, (p) = paire, (t) = teixidor, (v) = veler. Els casos en què només es declara cotoner o fabricant, no se sap quins són els seus orígens professionals (documents citats a les notes 19, 37, 39, 40, 42 i 43).

34. BC, FG, Informe d'alguns membres de la Companyia a la Junta de Directors sobre tres prohibicions fetes als socis, 44/4. Els tres socis que presentaren aquest informe eren Josep Francesc Sagud, Anton Pongem i Alabau i Jaume Canet i Ferrossola.

Tot i que els documents disponibles són molt limitats, l'observació d'alguns nuclis concrets permet confirmar-ho amb més claredat. A Igualada, segons l'informe gremial del 1789, hi havia 10 fabricants d'«*indianas en blanco*»,³⁵ és a dir, fabricants de filats i teixits de cotó. Almenys quatre d'aquests fabricants havien estat paraires, tot i que no gaire acabats: Salvador Mimó, Jaume Mas, Ramon Godó i Anton Francesc Matoses.³⁶ Salvador Mimó havia estat «jornaler paraire», és a dir, que treballava per a un «mestre paraire». Els altres tres eren «mestres paraires» però no tenien gaire fortuna. Dos fabricants havien estat teixidors de llana, un era «mestre teixidor» Francesc Montfort, i l'altre era Josep Llimona que no era «mestre teixidor» i, per tant, devia treballar directament per a algun paraire. Altres dos, probablement Joan i Gaspar Fàbregues, havien estat velers. En el llibre de comptabilitat de la fàbrica de Cirés hi surten dos velers d'Igualada, Pere Fàbregues i Joan Gavarró, i un sabater, Josep Galí.³⁷ El cas d'Igualada permet veure que els qui es convertiren al cotó no eren gaire acabats. Entre els fabricants de cotó igualadins s'hi troben altres mestres paraires com Ortines, Boyer i Lladó.³⁸

A Berga, entre 1777 i 1806, sabem que hi havia, almenys, 30 fabricants de filats i teixits de cotó. Nou d'aquests eren paraires: Francesc Angrarill, Jacint Angrarill, Anton Cotal i Guix, Josep Freixa, Menigna [*sic.* = Benigne] Mas, Joan Montorcí, Joan Morlans, Francesc Pons, Diego Puig. Sis eren teixidors de llana o de lli: Joan Foibes i Santamaria (de lli), Anton Llançh, Llorenç Roca, Anton Santamaria, Ramon Pons i Josep Freixa i Palau (de lli). La majoria dels restants figuren només com a fabricants, però normalment procedien de famílies del ram tèxtil.³⁹

A Cardona només coneixem tres fabricants de filats i teixits de cotó, però devia haver-n'hi més. Eren el botiguer Anton Garriga, el mestre de cases Anton Santsalvador i el veler Manuel Flotats,⁴⁰ que el 1792 va fer construir amb un tal Salvador Pallarola la màquina de filar que, segons Alex Sánchez, després s'anomenaria berguedana.⁴¹ A Manlleu, hi havia almenys nou fabricants de filats i teixits de cotó entre 1777 i 1801. D'aquests, Jaume Serra era paraire i Pere Collell

35. J. M. TORRAS I RIBÉ, *La comarca de l'Anoia...*, 295.

36. El 1765, els dos terços dels telers corrents a Igualada treballaven per a només tres paraires, Segimon Borruell, Josep Torelló i Josep Anton Lladó, vegeu J. TORRAS ELIAS «Fabricants sense fàbrica. Estudi d'una empresa llanera d'Igualada (1726-1765)», *Recerques* 19, 1987. Vegeu, també, del mateix autor, «Gremio, familia y cambio económico. Pelaires y tejedores en Igualada, 1695-1765», *Revista de Historia Industrial* 2, 1992.

37. Arxiu Històric Comarcal d'Igualada (AHCI), Cadastre per a l'any 1765. AHCI, Fons notariais, notari Agustí Viladès Lladó d'Igualada, 1789. IMHB, Fons Comercial, B265-269. Sobre el treball a jornal en la indústria llanera d'Igualada, vegeu J. TORRAS ELIAS, «Gremio, familia...».

38. J. M. TORRAS I RIBÉ, «Trajectòria d'un procés d'industrialització frustrat», *Miscellanea Aqualatencia* 2, 1974, 179.

39. Arxiu Històric de la Ciutat de Berga, Cadastre per a l'any 1750 i Cadastre per a l'any 1800; ACA, Fons notariais de Berga, notari Joaquim Claris, 1792-1797; documents citats a la nota 19.

40. Arxiu Històric de Cardona, Cadastre per a l'any 1775 i Cadastre per a l'any 1796; documents citats a la nota 19.

41. A. SÁNCHEZ, «La era...», 97.

era teixidor. No se saben encara els orígens professionals dels altres.⁴² A Capellades, sabem que entre 1785 i 1797 hi havia almenys 21 fabricants de filats i teixits de cotó. Entre ells, Anton Tiana era paraire, Coloma [sic] Tort, Mateu Tort i Rodobert Tort figuren com a «fabricant de cotó» o «cotoner». La família Tort eren moliners de draps durant els segles xvii i xviii. Joan Mercader era teixidor de llana i Joan Tort era paperer. Tots els altres només figuren com a «fabricant de cotó» o «cotoner». Però, la majoria portava els cognoms de les famílies de la indústria llanera, com el «fabricant de cotó» o «cotoner» Tomàs Codorniu, que era fill de paraire.⁴³

A Sabadell, en principi, el 1783, els qui reivindicaven la llibertat de posar telers de cotó eren teixidors de llana, mentre que els paraires ho volien prohibir.⁴⁴ Sabem que, al darrer quart del segle xviii, hi havia almenys nou fabricants de filats i teixits de cotó. Entre ells, hi havia un flequer, un paperer, un tragner, un boter, un pagès, un teixidor de llana (Vicenç Font) i tres paraires (Germà Font, Joan Brujas, i Josep Fontanet i Parès).⁴⁵ Aquests tres paraires no eren gaire rics, és a dir, eren «paraires» i no «fabricants».⁴⁶ A més a més, s'ha de tenir en compte que la gran majoria de paraires i fabricants de Sabadell es mantingueren al marge d'aquesta conversió al cotó i que la indústria llanera va conèixer un gran desenvolupament.⁴⁷

Tal com es veu en aquests casos, els nous fabricants de filats i teixits de cotó no requerien capital abundant ni uns coneixements molt especials, ja que el procés productiu de la indústria cotonera era més simple que el de la llanera.⁴⁸ La condició més important perquè una àrea es reconvertis a la indústria cotonera era l'existència prèvia de gent amb un coneixement bàsic del treball tèxtil i una xarxa de relacions dels paraires amb els teixidors i amb les filadores, que fàcilment es podrien reassignar al treball de la nova fibra.⁴⁹

En el darrer quart del segle xviii ja hi havia una tendència a concentrar els telers de cotó en un sol local, com ho suggereixen diversos documents.⁵⁰ A més,

42. Arxiu Municipal de Manlleu, Cadastre per a l'any 1768; documents citats a la nota 19.

43. AHCI, Fons notariais, notari Miquel Montades de Capellades, 1792-1797; documents citats a notes 19 i 21. Sobre la família de Tort, vegeu Josep RIBA I GABARRÓ, «Capellades», dins *Història de l'Anoia*, vol. I, 1986, 222.

44. J. M. BENAUL, *La indústria tèxtil llanera...*, 292.

45. AHS, *Llibre de la Confraria de Sant Roc et Sant Sebastià*. (el professor Josep M. Benaül m'ha facilitat la consulta d'aquest document); documents citats a nota 19; J. M. BENAUL, *La indústria tèxtil llanera...*, 291-296.

46. AHS, *Tassa o talla equitativa per tancar els estricadors y per pagar possibles plets que se amanassen al pnt comú...* (El professor Josep M. Benaül m'ha facilitat la consulta d'aquest document). Sobre la indústria llanera de Sabadell, vegeu J. M. BENAUL, «Los orígenes de la empresa textil lanera en Sabadell y Terrassa en el siglo XVIII», *Revista de Historia Industrial* 1, 1992.

47. Vegeu, J. M. BENAUL, *La indústria tèxtil llanera...*

48. Sobre aquest punt, vegeu J. TORRAS ELIAS, «Especialización...», 126; J. M. BENAUL, *La industria tèxtil llanera...*, 296.

49. Un bon exemple és trobar en els comentaris del doctor Bosch i Cardellach referits a Sabadell i que cita J. TORRAS ELIAS, «Especialización...», p. 124, nota 25.

50. Per exemple, el cas de Manlleu de l'any 1777, vegeu Arxiu Municipal de Manlleu, *Relación de fábricas, sus generos...* de l'any 1777, Governació-20; J. ALBAREDA, *La industrialització...*, 30. El cas de Vic de l'any 1782, *ibid.*, 32. El cas de Berga de l'any 1789, *Diario de los viajes hechos en Cataluña* (edició preparada per R. Boixareu), 1973, p. 101.

tenim exemples més fiables a partir dels inventaris *post mortem*. El 1793, un teixidor de llana i fabricant de filats i teixits de cotó de Sabadell, Vicenç Font, tenia a casa 12 telers de teixir indianeas, 34 roves de cotó en floca i 1 quintar de cotó filat.⁵¹ El 1792, un teixidor de llana i fabricant de filats i teixits de cotó de Capellades, Joan Mercader, tenia a la botiga cinc telers de teixir cotó i al porxo un teler de teixir llana. A la cambra on va morir, hi havia sis roves de cotó filat, tres roves de cotó en floca, tres roves de cotó filat per a les peces dels telers i quatre peces ordides de cotó.⁵²

La raó d'aquesta concentració s'hauria de cercar en l'intent de garantir el control sobre la qualitat dels teixits més que en l'esforç per augmentar la productivitat. El control dels teixidors i, en conseqüència, el control de la qualitat, devia ésser una qüestió important. Per exemple, el 1786, segons una carta de Josep Farguell i Canadell de Berga, «[Francesc Pons de Berga] diu ha despatxat molts teixidors en diferents ocasions» per solucionar «la desigualtat de las pes» [=peces].⁵³ És segur que una bona part dels teixidors de cotó havien estat teixidors de llana o bé pertanyien a famílies de teixidors de llana, segons ho testimonien actes notariais i cadastres.⁵⁴ A Sabadell, el doctor Bosch escrivia el 1800 que «molts oficials que de las de llana pasaban a ser teixidors de cotó. Tot i així, com que la indústria rural de cotó era una indústria nova i s'introduí i es desenvolupà tan ràpidament, els fabricants havien de reclutar joves que no tenien gaire experiència en el treball tèxtil. En efecte, a Berga, entre 1750 i 1800, el nombre de teixidors augmentà de 19 a 122.⁵⁵ A Cardona entre 1775 i 1796, de 42 a 68.⁵⁶ A més, com que no hi havia gremis de teixidors de cotó, no calia que els nous teixidors fessin l'aprenentatge establert per les organitzacions gremials.⁵⁷ Així, per als fabricants, la millor

51. J. M. BENAUL, *La indústria tèxtil llanera...*, 293. Aquí hom pot trobar més exemples de la concentració de telers de cotó a Sabadell.

52. AHCI, Fons notariais, notari Miquel Muntades de Capellades, 1792.

53. BC, FG, Carta de Josep Farguell i Canadell de Berga a Erasme de Gònima, 6-2-1786, caixa 69/2.

54. Als documents notariais, hom pot trobar molts casos en què els pares figuren com a «teixidor de llana», que devia treballar com a teixidor de cotó, i els fills apareixen com a «teixidor de cotó».

55. Segons el cadastre de la vila de Berga per a l'any 1750, a la població hi havia 19 teixidors, entre els quals 16 pagaven personal major i dos en pagaven de menor. De pareires n'hi havia 32, 20 pagaven major i 9 menor. En canvi, segons el cadastre per a l'any 1800, hi havia 122 teixidors i només 14 pagaven major i 108 menor. Hi havia 37 pareires, 14 dels quals pagaven major i 23 menor. A part d'això, hi havia 17 persones que figuraven com a fabricants i la majoria d'ells havien estat pareires. Alguns pareires que pagaven major el 1800, actuaven com a botiguers de draps o negociants. Segurament, la majoria de pareires que pagaven menor treballaven com a cardadors de cotó. Alguns teixidors que pagaven major figuren en altres documents com a fabricants de cotó (documents citats a la nota 39). Els qui pagaven «personal major» treballaven pel seu compte i els qui pagaven «personal menor» treballaven per compte d'altri. Sobre el cadastre personal, vegeu J. TORRAS ELIAS, «Gremio, familia...», 12-13.

56. Segons el cadastre de la vila de Cardona per a l'any 1775, hi havia 42 teixidors, 5 pareires i 5 velers. En canvi, segons el cadastre per a l'any 1796, hi havia 68 teixidors, però ja no hi havia cap pareire ni veler. Segurament els cardadors figuren com a «jornalers» (documents citats a la nota 40).

57. El 1796, a Sabadell, el doctor Bosch escrivia dels teixidors de cotó que «...eren regularment estos, homens de poch treballar, pitxarra y broma. En los dilluns principalment treballaban poch o gens». El 1802, «...com estos teixidors casi tots son joves o fadrins fan moltas festas en bateigs, saraus, y principalment anant a beurer y jugar en las casas de la Creu Alta, principalment en los

manera de garantir la qualitat dels teixits de cotó era, segurament, concentrar telers i teixidors sota la seva supervisió directa.

Filatura i Companyia

Considerem ara la filatura de cotó que es feia als pobles per compte de les fàbriques d'indianes barcelonines i de la Companyia de Filats de Cotó, restablerta l'any 1783 per les fàbriques més grans. La primera Companyia (que estigué activa entre 1772 i 1774) ja havia fet filar almenys a Sant Pere de Vilamajor, la Garriga, Vic i Súria.⁵⁸ El 1774, la fàbrica d'indianes de Barcelona de Pau Fontseré encarregava filats a un pareire de Berga.⁵⁹

A causa de l'encariment dels filats de Malta, les fàbriques d'indianes de Barcelona començaren a fer filar a Monistrol de Montserrat i a l'entorn, com a mínim des de 1780. Això va provocar la coneguda protesta dels pareires d'aquests pobles dirigida a la Junta de Comerç contra aquelles fàbriques. La primera queixa ja s'havia fet el 1780.⁶⁰

El to de protesta augmentà encara més quan la Companyia de Filats de Cotó començà a fer filar als pobles el novembre de 1783. El motiu de la reorganització de la Companyia era contrarestar l'elevat preu dels filats de Malta i fabricar filats nacionals més fins, no pas substituir totalment els filats maltesos amb producció pròpia.⁶¹ El 30 de desembre, els pareires de Monistrol enviaren un comissionat, Benet Casals, que explicava els problemes així: abans *«el no hallarse introducido en aquella Villa otro ramo de industria, les proporcionava [als pareires] medio para obligar á las hilanderas de lana á que la hilasen con la perfección que se requiere»*. Però, de poc temps ençà, hi trametien des de Barcelona cotó per a filar i les filadores s'estimaven més filar cotó o bé barrejaven el cotó amb la llana, ja que era més barat i després els draps no agafaven bé els tints, de manera

dilluns y dimars; ni voler treballar en los disaptos a la tarda». Sobre el canvi social generat pels teixidors de cotó a Sabadell i les citacions reproduïdes més amunt, vegeu J. M. BENAUL, *La indústria tèxtil llanera...*, 297-298.

58. Pel que fa a Vilamajor i la Garriga, vegeu la nota 5. Sobre Vic, consulteu la nota 46. Sobre Súria, BC, FG, Carta a Rd. Dr. Joan Bellver de Vic de 26-11-1783, Copiador de cartes (L17).

59. J. K. J. THOMSON, *Els orígens de la industrialització...*, 294.

60. «Expte de los Fabricantes de paños de la Villa de Monistrol, pidiendo le mande que en dha Villa, y en los pueblos de su contorno no se hile algodón por los perjuicios que se siguen á las fabricas de lana». IMHB, Junta de Comerç, foli 134.

61. El 1786, quan el preu dels filats de Malta va baixar, la Companyia manifestava que «...con el moderado precio del [hilado] de Malta (circunstancia precisamente demandada de las operaciones de nra Sociedad». BC, FG, Carta a Joan Colar i Cia de Santa Marta de 17-6-1786, copiador de cartes, L. 17. Sobre la tàctica tradicional dels fabricants barcelonins amb la filatura del país per abaixar els preus dels filats de Malta, vegeu J. M. DELGADO «De la filatura manual...», 166-168. Pel que fa al cotó, s'hauria de tenir en compte que fins que va arribar amb abundància el cotó d'Amèrica, la segona Companyia utilitzava el cotó de Llevant. El secretari de la Companyia, Francesc Anton Martí, en donava fe el 1784: «Dich jo baix firmat; Secretari de la Compa. de Filats de Cotó de la present Ciutat, que segons varios expedients fets entre los filadors, del Cotó de Llevant los entregarem per filar, se trova disminuhir uns ab altres á una onsa que per lliura entre cardar, y filar». BC, FG, Nota de Cotó filat rebut per la Companyia de Filats, 1784, Caixa 57/4.

que *«atan las manos á los fabricantes para reprenderlas si no hilan la lana con la perfección que debieran»*.

Per aquesta raó, Casals demanava que *«se digne V.S. prohibir con prohibición rigurosa y absoluta, el que en la Villa de Monistrol y Villas y Pueblos de su contorno, como son las de Esparraguera, Olesa, Collbató, Vacarisses, Castellvell, y St. Vicente de Castellet que son las Villas y lugares donde se trabajan lanas para las fabrica de paños de la de Monistrol, y generalmente en todos aquellos pueblos, donde hubiere establecidos fabricas de lana, puedan introducirse los hilados de algodón»*.⁶²

Davant d'aquesta petició, la Junta de Comerç prohibí la filatura de cotó a tots aquests pobles sota pena de confiscació i 20 rals, ordre que fou feta pública el gener de 1784. Els fabricants d'indianes de Barcelona protestaren contra aquesta mesura argumentant *«que no es de razon que estos [les filadores] se hayan de morir de hambre hilando lana porque los fabricantes de paños se jactan que ahora los tendran sugetos y que habran de hilar la lana por muy poco precio assi que no dando un precio competente que ellos puedan vivir no quieren hilar la lana»*. Finalment, el 18 de febrer de 1784, la Junta comunicà als batlles *«que siempre que no se proporciona por los fabricantes de lana, labor con el jornal o precio correspondiente»* s'autoritzava la filatura de cotó.⁶³

Aquí també es demostra clarament que el cotó era més interessant que no la llana per a les filadores, i que les fàbriques d'indianes barcelonines podien apropiarse amb facilitat de les xarxes de treball domiciliari de filatura de llana, i obtenir filats amb menys cost que a Barcelona. Quan no hi havia competència, els paraires podien fer filar al preu que volien. Però, un cop introduïda la competència, les filadores no filaven amb el mateix preu fet, i se n'anaven cap als fabricants de cotó.

A partir d'aquestes experiències, la Companyia adoptà una línia de conducta oficial, almenys des de l'octubre de 1783: *«extender [...] la hilasa de Algodon en rama por las Villas y Lugares de este Principado, sin perjuicio de las Manufacturas de Lana y Estambre»*.⁶⁴ *«Cuyo unico obgeto se reduce á entregar Algodon Flojo á las personas dezean encargarse de la hilanza, quienes mediante 8 á 9 sous la libra q se les paga por el Algodon hilado que devuelven, segun la muestra se les enseña cuidan de hazerse cardar, y hilar dho Genero»*, *«sin perjuicio á las otras manufacturas nacionales que son precisas y utiles al Reyno»*.⁶⁵

Malgrat això, en principi, la Companyia preferia fer filar a les àrees on hi havia una prèvia implantació de la indústria llanera, perquè allà ja hi havia paraires,

62. IMHB, Junta de Comerç, 134-135.

63. IMHB, Junta de Comerç, 141. Aquest canvi de la Junta era també el resultat de la influència de la intervenció de la Junta General que donà a les filadores la llibertat d'escollir la fibra. Vegeu A. SÁNCHEZ, «Los inicios...», 261, nota 34.

64. BC, FG, Carta de Comte de Lannoy de Lleida de 3-12-1783, Caixa 62/3.

65. BC, FG, Cartes a Manuel Campà de Tarragona de 23-11-1783 i 6-12-1783, Copiador de cartes, L. 17.

cardadors —de vegades era sinònim de paraires—,⁶⁶ filadores i xarxes de treball domiciliari de filatura ben establertes. Els organitzadors de la filatura que treballaven per compte de la Companyia a preu fet s'anomenaven «filadors» o «filadors particulars». Així, un cop la Companyia havia subcontractat alguns paraires com a «filadors», ja no necessitava invertir res més.⁶⁷ Les àrees afectades es podrien dividir en dues categories. La primera correspon a les zones on hi havia hagut una indústria llanera, generalment de baixa qualitat per a consum comarcal, o bé es practicava la filatura de llana per compte de nuclis més dinàmics d'altres zones: és la que he anomenat *Categoria A*. La segona inclou les zones amb nuclis on s'havien fabricat teixits de llana d'alta o mitjana qualitat destinats a mercats que no eren estrictament locals, i que s'havien abocat a la fabricació de teixits de cotó; és la que he anomenat *Categoria B* (plana de Vic i conca d'Òdena, entre d'altres).

El primer any, 1783, la filatura per compte de la Companyia es féu principalment en àrees de la Categoria A. Eren el Vallès Oriental, l'Anoia segarrenca i una part de l'Alt Penedès. La importància del Vallès Oriental era destacada, ja que s'hi feia la quantitat de filats més gran, gairebé sempre el 30% del total. Aquesta zona era preferida, ja des d'abans, pels fabricants barcelonins, tant de llana com de cotó. El 1773, un fabricant de llana de Barcelona, Isidre Oliveró, que feia filar llana a la Garriga, es queixava a la Junta perquè les dones i minyons d'aquest poble havien deixat de filar llana en preferir el cotó.⁶⁸ Sens dubte, qui feia filar cotó era la primera Companyia. Se sap que ho feia a Sant Pere de Vilamajor, on la filatura de cotó per compte d'algunes fàbriques d'indianes de Barcelona havia començat ja el 1766.⁶⁹ A més a més, algunes d'aquestes fàbriques d'indianes de Barcelona també hi feien filar a començaments de la dècada de 1780, com la fàbrica de Joan B. Cirés, que ho féu entre 1779 i 1784 a Cardedeu, tot i que en aquell moment això tenia un caràcter provisional i conjuntural.⁷⁰ És probable que, a més del Vallès Oriental, ja s'hagués filat cotó per compte de la primera Companyia o d'algunes fàbriques d'indianes de Barcelona a l'Anoia segarrenca i a l'Alt Penedès. Es tractava d'àrees sense nuclis importants d'indústria llanera i sense grups de pressió locals amb capacitat de protesta com els paraires de Monistrol, per exemple; es tractava, doncs, d'àrees que podien acollir fàcilment, sense gaire conflicte, la fabricació de filats i teixits de cotó —perquè no hi havia gremis forts de paraires però tanmateix hi havia, de molt abans, paraires i filadores de llana. En efecte, sabem que molts *filadors* d'aquestes comarques

66. Sobretot ho era a les zones de la indústria de llana per al consum comarcal. Vegeu, J. TORRAS ELIAS, «Estructura de la indústria pre-capitalista. La draperia», *Recerques* 11, 1981, 14-15.

67. La primera Companyia també feia filar durant els anys 1772 i 1774 a les àrees de la indústria rural, sobretot de llana, aprofitant la mà d'obra dispersa ja existent, per bé que no sabem res sobre els organitzadors de filatura que treballaven per a aquesta primera Companyia. Vegeu, J. M. DELGADO, «De la filatura manual...», 170-171; A. SÁNCHEZ, «La era...», 80-81.

68. J. CARRERA I PUJAL, *Historia Política...*, 155.

69. J. M. DELGADO, «De la filatura manual...», 171.

70. La fàbrica de J. B. Cirés feia teixir i filar a Josep Xixau de Cardedeu, donant-li dos telers des de 1779 fins almenys 1784 (documents citats a la nota 19).

havien estat paraires abans de convertir-se en organitzadors de la filatura de cotó.⁷¹ L'existència d'aquests paraires menuts i de dones que sabien filar llana facilità molt que la Companyia hi comencés la filatura.⁷²

Naturalment, aquesta facilitat la coneixien els fabricants cotoners de les altres zones on la forta indústria llanera s'anava convertint en cotonera. Això volia dir que la Companyia patia una competència forta per part d'aquests fabricants. Els «filadors» es queixaven, ja des de l'any 1783, de la dificultat de trobar filadores perquè els fabricants cotoners de fora de Barcelona pagaven més que no la Companyia. A Cardedeu i a Llinars (Vallès Oriental), els fabricants de Mataró, els de Vic i els de Sabadell també hi feien filar.⁷³

71. A la Selva, Josep Masó de Sant Hilari Sacalm, Francesc Pujat i Joan Pujat d'Arbúcies es declaren «paraires». Al Vallès Oriental, Serafi Salvanyà de Santa Maria de Palautordera que feia filar a Mosqueroles es declara «paraire». (BC, FG, Notes de cotó filat rebut per la Companyia, 1784 i 1785. Caixes 57/4 i 57/5.) Miquel Illa de Santa Maria de Palautordera es declara «fabricant». (BC, FG, Contractes dels filadors amb la Companyia, 1787-88, Caixa 56/1). Pel que fa a Masó i Illa, dec els meus coneixements a Albert García Balañà. A l'Anoia segarrenca, Agustí Maixench dels Prats de Rei figura com a «paraire» i «pagès i fabricant de cotó». Pau Tauler, del mateix poble, figura com a «paraire». Joan Martí, del mateix poble, figura com a «pagès i fabricant de cotó» i el 1799 tenia una màquina de cardar cotó i un torn de filar cotó. (AHCI, Fons notarial, notari Francesc Miralpèix dels Prats de Rei, 179). A l'Alt Penedès, Jaume Rius de Sant Pere de Riudebitlles figura com a «paraire» (AHCI, Fons notarial, notari Miquel Muntades de Capellades, 1794).

72. Un «filador» de Vilamajor, Jaume Guiu i Canal, escrivia en una carta: [a St. Celonil] «algunas donas que ja saben de filar li digueren, que luego anirian à buscar cotó per filar», (BC, FG, Carta de Jaume Guiu i Canal de ??-12-1783, Caixa 62/3). El rector de Mosqueroles, Pau Albanell i Roig, escrigué en la seva carta de recomanació de Serafi Salvanyà, paraire: «en dita Parra [= parròquia] de musquerolas hi ha molta familia per lo desenpenyo, y aixis serà util per vms. y per la Parra...», (BC, FG, Contractes dels filadors amb la Companyia, 1787-88, Caixa 56/1).

73. Un «filador» de Cardedeu, Josep Sabater, escrivia el 1783: «en esta de Cardedeu Sabran com y tenim sis fabricas de fer filar Coto per diferens de *mataro* y tambe per algun de eixa de Barna y totas sis trevallen molt y la nostra es la que si trevalla menos que ara mateix no tindrem filadoras ni cardadoras y lo motiu es perque en las demes fabricas ne donan à mes preu de cardar y filar y los preus que ne donan son los seguens nia dos que de cardar ne donan à 2 sous 6 per lliura y de filar à 7 sous 6 y tres de las altres de cardar ne donan àl mateix preu de 2 sous 6 y de filar à 8 sous per lliura y la altra que mes novamen se es plantada digue lo que te la comisio que las donas que filavan per nosaltres y las demes fabricas que si los ne donabam à 8 sous de fila que ell tenia orde de darne à 10 sous sols fes en lo fil com filavam com lo fil que filan las mesas filadoras que V.m sabem quin fil es en las vegadas que los ne è portat y de Cardar si los ne donan à 2 sous 6 que ell ne donara à 3 sous y axis V.m poden considerà si nosaltres podem fer gayre fil per la sua Conpanya y penso que las donas tenen molta raho de anarsen ab altre fabrica perque ab lo mateix trevall poden guanyar molt mes en fin V.m desposan si lo volen pujar de preu perque Jo los puga filar». (BC, FG, Carta de Josep Sabater de 27-5-1784, Caixa 63/3). Finalment aquest Joan Sabater canvià el seu lloc de filatura de Cardedeu a Sant Pere de Riudebitlles. Segons una carta de la Companyia, a Llinars passà la mateixa cosa (BC, FG, Carta de Josep Borràs de 18-12-1783, Caixa 62/3). Ramon Badals de Castellfollit escrivia el 1790: «en esta no se pot treballar lo Cotó à menos de tres quartos pera trobar cada lliura, pera cardarlo, 2 sous: pera filarlo 7 sous 6, pera portarlo tres rals per arroba» (Carta de Ramon Badals de 17-8-1790, Caixa 66/2). Isidre Asamar de Cardedeu va escriure el 1795 «tots als altrs an pujat de preu a las filadoras y jo no las puch puja pel goñ que tinch con he pasat per ports tan crescuts y las cardas pel mateix ja pot beura lo que am ceda si no las puch puja un poch an tinch pocas y cadare sensa caph perque cada pun na be un de *bich* y un de *Sabadell* que Compran tan fil com troban y diu que al pagan a 21 sous a casa y amb axo tots corran al darrera de las filadoras y a *mataro* lan pujat de 9 diners diuan elles», «bastan la tinch la desgrasia es que las filadoras no bolan fila perque a *mataro* an tenan tot en putingat a fins los portan lo Cuto a casa» (Cartes de Isidre Asamar de 8-7-1795 i 27-8-1795, Caixa 66/2).

A Montmaneu i als Prats de Rei (l'Anoia segarrenca), els fabricants de Berga també ho feien.⁷⁴ Així, aquestes zones esdevingueren àrees especialitzades en la filatura de cotó a compte dels nuclis industrials de les altres zones, tant de Barcelona com dels pobles.

A les zones de la categoria B, la filatura a compte de la Companyia s'exposava a una competència encara més forta. El cas de la Plana de Vic ho demostra molt clarament. En principi, la Companyia considerava que era un lloc interessant per a fer-hi filar, no solament perquè hi havia una forta implantació tèxtil llanera, sinó perquè la conversió al cotó ja estava en curs: *«por serles ya conocida â las Gentes esta industria, y adaptarles â sus genios», «pueden [...] introducir mui facilmente en estos Pueblos dha hilaza»*.⁷⁵ Però, aquest fet mateix significaria una competència fortíssima amb els fabricants de teixits i filats de cotó locals.

El «filador» de Vic, Josep Pou, va escriure el gener de 1784: *«En esta Ciutat son ja 25 Casas q̄. filan p̄ Vm̄. En temps de la Societat pasada se arribâ â 400 torns»*. Malgrat això, *«si be costan las filadoras, p̄ la raho de q̄. ne introdueixen p̄ filar de olot, de estos Pobles vehins[de Vic], y p̄ algunas Fabricas, ô particulars de eixa [de Barcelona], donanne major preu»* i, per tant, *«ja ho tinch comensat de S. Feliu de Torello, y de S. Pere de Torello, y Manlleu»*.⁷⁶ Però la qualitat dels filats era baixa, perquè les filadores no filaven, segons ell, amb la perfecció deguda.⁷⁷ Així, *«ab mes dificultat ho enpendran los Pobles q̄. may han vist cotó»* com a *«Llochs nous de Espinelvas, y Oristó»* per a evitar la competència. L'àmbit de la filatura encara s'estengué cap a Sant Hilari,⁷⁸ però la qualitat era baixa, i com més s'estenien les xarxes més difícil era vigilar-les.⁷⁹ De manera que la Companyia considerava que *«no podrâ convenirnos continuar en eixa Comarca»*.⁸⁰ I finalment, el 1785, la Companyia abandonà pràcticament aquesta zona com a lloc important de filatura.

74. Un «filador» de Montmaneu, Josep Borràs, escrivia el 1783: *«ara nia un furaste que fila per los de berga que nos ocasiona de fer mala feyna y de no treballar lo que pretenem»* (BC, FG, Carta de Josep Borràs de 18-12-1783, Caixa 62/3). Joan Martí dels Prats de Rei el 1788: *«jo non fas gaira porque tots lo pagn a pasetâ y set sous y dexan filar molt mes gros que jo»*. (BC, FG, Carta de Joan Martí de 15-5-1788, Caixa 66/3). Ell mateix el 1790 afirmava: *«per falta de no trobar ningu porque totom esta ocupat enb atra y las donas gonyan vuit o nou diners la ora coto»*. (BC, FG, Carta de Joan Martí de 25-7-1790, Caixa 66/2). D'altra banda, un cert Jaume Pons del mateix poble que volia treballar per a la Companyia denunciava que *«saben que Joan Martí de Prats de Rey treballava per eixa y avent dit Joan anat â Berga lo dia 4 del Corren ab 8 ô 9 robas de Coto filat per vendre He pansat que tal vegada no treballava per eixa»* (BC, FG, Carta de Jaume Pons de 9-6-1788, Caixa 66/5).

75. BC, FG, Carta a Tomàs de Tobalina, Copiador de cartes, Llibre 17.

76. BC, FG, Carta de Josep Pou de Vic de 18-1-1784, Caixa 63/2.

77. *«Remeto [...] coto filat, qe. ha vist part de ell un Fabricant de eixa (no de la Societat) dient donaria de ell 21 sous ó la lliura. Esto va pr. noticia qe. penso ne temtam dels qe. treballan pr. Vms.»*, *«no es posible en esta estacio filarse lo coto de la mostra retorno, en est pais â 6 sous la lliura»*. (BC, FG, Carta de Josep Pou de Vic de 12-4-1784, Caixa 63/2).

78. BC, FG, Cartes de Josep Pou de Vic de 24-6-1784 i 19-8-1784, Caixa 63/2.

79. La Companyia li va escriure: *«no volgués anar ab demastada precipitació en fomentar la industria per Pobles nous, per ser difícil qe. la sua vigilancia, y cuidado pogués arriuar â donar cap pertor»* (BC, FG, Carta a Josep Pou de Vic de 29-6-1784, Copiador de cartes, L.17).

80. BC, FG, Carta a Josep Pou de Vic de 17-8-1784, Copiador de cartes, L.17.

Els «filadors» de les zones de la categoria B també eren, en general, paraires.⁸¹ Però, a diferència de les zones de la categoria A, com ara el Vallès Oriental i l'Anoia segarra, la plana de Vic tenia nuclis importants de la indústria de la llana que es convertiren ràpidament en centres cotoners. Alguns paraires i teixidors de Manlleu i Vic es convertiren en fabricants de cotó i utilitzaren les xarxes establertes de teixidors i filadores. Altres pobles s'especialitzaren en la filatura per compte d'aquests nous nuclis cotoners de la comarca, o, fins i tot, de fora, com Olot, i els paraires esdevingueren mers organitzadors de la filatura de cotó.

Dins la categoria B, a Capellades (conca d'Òdena) es feia filatura per compte de la Companyia en una quantitat significativa els anys 1783 i 1784. Però el 1785 la Companyia ja no va poder continuar fent-ho. De fet, Tomàs Codorniu, de Capellades, fabricant de cotó i fill de paraire, deixà de treballar per a la Companyia com a «filador» a partir de 1786, i esdevingué ell mateix fabricant de filats i teixits i començà a vendre directament teixits a fàbriques barcelonines com la de Gònima.⁸² En altres nuclis llaners importants com Igualada, Cardona, Sabadell i Monistrol, també es filava provisionalment per compte de la Companyia, però en molt poca quantitat, mentre que en altres poblacions, com Berga i Olot, no s'hi filava gens, tot i que la Companyia, el 1783, havia demanat a un paraire de Berga, Benigne Mas, que més endavant fou fabricant de filats i teixits de cotó, que hi fes filar per compte de la Companyia.⁸³ Tot això demostra que a les zones on els nuclis llaners importants passaven a fabricar cotó per a vendre teles crues a les fàbriques d'indianes de Barcelona, era molt difícil que la Companyia hi fes filar a causa de la competència amb els fabricants cotoners locals. En tot cas, d'ençà del 1786 ja no es practicava gaire la filatura per compte de la Companyia en les àrees de la categoria B.

Per aquesta raó, fomentar la filatura en zones on no hi havia pràcticament cap implantació prèvia de la indústria llanera, i on, per tant, no hi havia indústria rural de cotó —la que anomeno categoria C—, era encara més important, per tal d'evitar la competència tant amb el sector llaner com amb el cotoner mateix. El 1784, ja es feia filar a la Segarra, la Conca de Barberà, la Noguera i l'Urgell. Entre aquestes comarques, destaquen les dues primeres. Aquesta estratègia va coincidir amb la proposta que feren els paraires de Monistrol el desembre de

81. A la Plana de Vic, Bernat Cararach de Sant Feliu de Torelló, Josep Vaquer de Sant Pere de Torelló i Josep Cortada de Viladrau es declaren «paraires» (BC, FG, Correspondència, Cartes rebudes (1785; I-V), Caixa 64/2 i Notes rebudes de cotó per la Companyia, Caixa 57/5). Dec aquestes informacions a Albert García Balañà. A la conca d'Òdena, Tomàs Codorniu de Capellades figura com a «fabricant de cotó» i «cotoner», i era fill de paraire (AHCI, Fons notariais, notari Miquel Muntades de Capellades, 1794). Gabriel Galí d'Igualada era «sabater» (AHCI, Fons notariais, notari Agustí Viladés Lladó d'Igualada, 1788). Al Baix Llobregat, Joan Garriga d'Olesa de Montserrat que feia filar a Sabadell també era «paraire» (Josep M. Cobos, *Olesa al segle XIX*, 1994). Al Vallès Occidental, Feliu Clos de Sabadell era teixidor de llana (AHS, «Catastro y nueva recanación de la villa y término de Sabadell... de 1771...». El professor Josep M. Benaül m'ha facilitat la consulta d'aquest document). Mateu Bogonyà de Terrassa era «pagès» i el 1790 havia perfeccionat els torns tradicionals de filar llana (vegeu J. M. BENAÜL, *La indústria tèxtil llanera...*, 358).

82. Documents citats a les notes 21 i 43.

83. Documents citats a la nota 39.

1783: *«En este Principado hay diferentes terrenos como la Segarra, Urgel, Conca de Tremp, Montañas, y otros, donde la falta de industria tiene a las mugeres en una miserable y perjuizial ociosidad, y podría en ellos introducirse la hilaza de algodón con sobrada proporción para el abasto de todas las fábricas de este género y visible utilidad de los terrenos donde se introduxese».*⁸⁴

A més a més, el 1785, la Companyia començà a fer funcionar les «factories» de Solsona, Guissona, Lleida, Os d'Avellanès, Torà i Tarragona, designant destacats comerciants locals com a «factors» a qui la Companyia pagava un salari fix, a diferència dels «filadors» que treballaven a preu fet. L'objectiu d'aquestes factories era fomentar la filatura a l'engròs i de qualitat alta, sota el control directe de la Companyia, a zones on no hi havia gairebé cap indústria rural i s'hi podien trobar moltes dones i minyons desvagats, com era el cas de la Segarra, Solsona, el Pla d'Urgell, la Noguera, el Segrià i el Camp de Tarragona.⁸⁵ Però crear i mantenir xarxes de treball domiciliari estables no era gens senzill, perquè les filadores no es comprometien fàcilment amb aquest treball.⁸⁶ De vegades, no feien cas de les instruccions dels factors, i els enganyaven.⁸⁷ A més, fer filar fils de bona qualitat era molt difícil en aquesta mena de zona, ja que ni els «factors» ni les filadores tenien experiència ni habilitat. De fet, malgrat que la Companyia va invertir directament en torns i cardes, en el manteniment dels locals per a emmagatzematge i per a cardar, en l'ensenyament del filat i del cardat i en salaris de factors, la qualitat era de vegades dolenta i fins i tot dolentíssima, i la producció no era gaire constant.⁸⁸ Així, les factories de Lleida i Tarragona només funcionaren el 1785

84. IMHB, Junta de Comerç, 134-135.

85. Manuel Campà es va fer càrrec de la factoria de Tarragona i els germans Gatuellas de les altres. El 1785, la quantitat de filats d'aquestes factories era considerable. La factoria de Guissona filà 60,5 roves al mes. La de Solsona 47,6 roves, la de Tarragona 26 roves i la de Lleida 8,5 roves. Sobre l'objectiu i el funcionament de les factories, BC, FG, Papers diversos de Guissona, Solsona, Lleida i Tarragona de 1785 i 1786.

86. L'alcalde major d'Agramunt, Vicent Rovira i Martí, informava el 1784 que, després d'explicar la manca d'indústria i la pobresa d'aquesta vila, «en que tomè posesion de esta vara, obligò à las mugeres à que se aplicaran al trabajo, y en el dia se ha extendido aquella fabrica [una fàbrica de filar cànem i lli per a fer mitges i gorres que havia estat fundada uns anys abans per un comerciant d'aquesta vila, Vicens Pla] à hilar Algodón, y ruedan continuamente mas de quarenta tomos, pero la lastima es que, en llegado el Verano parará todo, porque mas quieren las mugeres padecer hambres, sed, calor, y cansancio espigando, que ganar un real diario, lo menos, que les produce la hilaza estando sentadas, y sin fatiga». (AGS, Gracia y Justicia, lligall 336, Informe de la vila d'Agramunt de 25 de febrer de 1784). Aquesta filatura desaparegué poc després per aquesta dificultat (BC, FG, Carta a l'alcalde i a l'Ajuntament d'Agramunt de 28-1-1786, Copiador de cartes).

87. «En Sanahuja y deihen que algun particular de eixa y tenia filansa, y rebia huns fils sens regla ni consert ja esta plegada, y perso queda tan solamen lo Serra que es lo nostre filado y veure si las porem red [...] en fila be, que dit poble lo permite de filar tan malament nos trastornava tota la Segarra, que quan las despatxavan à Biosca marxaven à Sanahuja, y quan las despatxavan de Sanahuja ja marxavan à Tora» (Carta de Josep Gatuellas de 18-2-1786, Caixa 65/1).

88. La companyia advertia sovint els factors que procuressin fer filar millor: «Ara li prevenim qe. ab motiu de las fortas queixas dels Interessats, y de las baixas han fet los Cotons del Llevant [=filats de Malta], havem donat la orde en est Magatsem perqe. absolutamt. no se rebia altre cotò qe. de 1ra. y 2a. qualitat, però no de tercera» (Carta a Josep Gatuellas de 24-4-1786, L. 17). «Perque los Socios no'l volen perço deuem prevenirli vagia V.m. reduhint en quant puguia la filansa, y no donar cotò à altres qe. aquells qe. filan perfectament» (Carta a Joan i Domingo Gatuellas de 16-

i la Companyia les abolí el 1786. A més, abandonà les altres el 1787, reduint els factors a mers «filadors particulars».⁸⁹

Un cop assolit un màxim el 1785 —6.384 roves aproximadament—, la quantitat de filats de la Companyia disminuï i oscil·là al voltant de les 1.500 roves entre 1786 i 1789. Les causes eren l'abaratiment dels filats de Malta i la sobreproducció de l'any 1785.⁹⁰ Els socis, com és lògic, ja no volien filats de la Companyia, més cars i sovint més dolents que els maltesos.⁹¹ A partir de 1786, les àrees principals que restaven per a la Companyia eren dues zones de la categoria A —el Vallès Oriental i l'Anoia segarrenca—, i dues de la categoria C —la Segarra i la Conca de Barberà—. Davant d'aquest problema, el febrer de 1788, la Companyia resolgué liquidar els comptes antics i manar als seus organitzadors que retornessin el cotó filat com més aviat millor i, a més a més, el desembre, va decidir «comprar cotó filat, donant cotó fluix, y diners en paga» en comptes de només encarregar filatura als «filadors» a preu fet avançant-los cotó o amb llavors.⁹² En efecte, a partir de 1789, la filatura a preu fet va disminuir notablement. La Companyia abandonà el seu objectiu inicial i esdevingué una mera entitat intermediària.

Mentre això succeïa, algunes fàbriques d'indianes de Barcelona, a part de comprar teles crues de cotó, començaren a fer filar o bé a comprar filats, sobretot a les zones de la categoria C⁹³ —les àrees on no hi havia indústria llanera—, i en alguns pobles de les zones de la categoria A —les àrees on hi havia només indústria llanera per a consum comarcal—, per tal de satisfer la creixent demanda d'indianes de la dècada de 1790. És a dir, els socis de la Companyia s'estimaven

5-1786, L. 17). «... Vm. compreguia quant diferent es la qualitat del qe. nos prometihem, y qe. puguia per consegut perdrar las disposicions precisas per no sobrecarregar la Compa. ab Repetits dañs. [...] Contemplia Vm. mateix los adelantaments de eixa Facturia, y los qe. ab ella pot fer la Compa., que per presició si no se pot aplicar luego lo remey y obligar las Donas qe: filian com se deu qe. V.m. no ignora, quedaràn à la hora menos pensada sens industria ni jornal pues no es regular ni mana la Lley de Deu qe. havent la Compa. gastat sumas crescudas per enseñarlas proquirian ellas sa totàl ruhina» (Carta a Josep Gatuellas de 27-5-1786, L.17).

89. «No tè res de estrany qe. havent la Direcció en lloch dels avantatges ne esperaba ab la continuació, experimentat fatals resultas ab la mala fè, y poca correspondencia de las filadores, enviant uns fils ordiaris, y plens de infinits defectes, hagia degut suspender los innumerable gastos de salaris, y demés qe. per tant tps segui prenent nous arreglos per lo successiu, y reduhint eixa [la factoria d'Os d'Avellanes], y demés Facturias qe. tenia en Solsona, Guisona, y altres parts, en termes de filadors, com se fá en los demès paratges de la Provincia» (BC, FG, Carta a l'abat d'Os d'Avellanes de 13-4-1787, Copiador de Cartes, L. 17).

90. La Companyia escrivia el 1786: «Dho Genero [filats de cotó] con motivo de hallarse algunas partidas existentes, y abundar el Ylado de Malta à experimentado una decadencia considerable en el precio...» (BC, FG, Carta a Joan Colar i Cia. de Santa Marta de 17-6-1786, copiador de cartes, L. 17).

91. Un fabricant d'indianes de Mataró que era soci de la Companyia escrivia el 1786: «los algodones hilados en nra Compa. salen mucho mas caros, qe. los de Malta, cuia circunstancia haze muy gravoso el tomar la parte nos corresponde de repartimiento» (BC, FG, Carta de Salvador Campillonch Guarro i fill de Mataró, Caixa 65/1). Vegeu també les cartes de la Companyia dirigides a Josep Gatuellas de la nota 88.

92. BC, FG, Cartes als organitzadors de 20-2-1788 i 20-12-1788, Copiador de cartes, L. 17.

93. A Cervera, per exemple, el 1790 ja hi havia molts organitzadors de filatura per compte de les fàbriques barcelonines. Un «filador» d'aquesta població, Miquel Gassull, escrivia: «eri esta se File mol poch per causa de aberi tantes Fabriques qel pagen a 9 sou per lliura y jo no la y puch paga». (BC, FG, Carta de Miquel Gasull de 12-4-1790, Caixa 66/2).

més fer filar pel seu compte. La fàbrica dels germans Magaroles feia treballar, el 1789, «1.000 Persones entre Hombres, Mugerres, y Niñas, en desmotar Cardar, é hilar el algodón de la America [sic]» als pobles.⁹⁴ La fàbrica d'Erasmus de Gònima féu filar a preu fet entre 1793 i 1796 a la Conca de Barberà (Sarral i Santa Coloma de Queralt), la Segarra (la Guàrdia Lada, Montpalau), l'Urgell (Agramunt), l'Anoia segarrenca (Montmaneu), el Vallès Oriental (Cardedeu) i el Baix Llobregat (Molins de Rei). De nou organitzadors que treballaven per a Gònima, tres havien treballat abans per compte de la Companyia com a «filadors particulars». La quantitat de filatura per a Gònima era considerable, i el 1793 arribà a les 1.539 roves.⁹⁵ Entre 1800 i 1801, la fàbrica de Josep Castanyer comprà filats al Vallès Oriental (Mosqueroles i Cardedeu), i l'organitzador de Mosqueroles havia treballat per a la Companyia.⁹⁶ A més, la fàbrica de Joan B. Cirés comprà filats entre 1800 i 1806 a l'Anoia segarrenca (els Prats de Rei), la Noguera (Balaguer) i la Segarra (Cervera).⁹⁷

És a dir, les fàbriques d'indianes de Barcelona compraven teles crues de cotó a les zones de la categoria B —on nuclis significats de la indústria llanera es convertiren al cotó—, en les quals la Companyia no havia aconseguit fer filar. I, en canvi, aquestes mateixes fàbriques feien filar o compraven filats a les zones de la categoria A i C, les que encara filaven per a la Companyia.

* * *

QUADRE 2
La filatura feta per compte de la Companyia de Filats
(rova de mitjana mensual)

	1783	1784	1785	1786	1787	1788	1789	1783	1784-85	1786-89
?			0,01				2,28			0,45%
Alt Penedès	7,75	9,42	4,91		2,75	7,40	11,02	13,52%	1,71%	4,15%
Alt Urgell		0,00							0,00%	
Alta Anoia	15,78	18,93	51,01	15,64	20,44	21,77	22,06	27,49%	8,34%	15,65%
Conca d'Òdena	15,02	15,26	0,87		0,38			26,16%	1,92%	
Camp de Tarragona			28,75	0,62	1,89	4,07			3,43%	1,29%
Baix Llobregat		8,35	5,00		0,37	0,09	0,24		1,59%	0,14%
Bages	0,63	1,62	4,15					1,10%	0,69%	
Barcelonès	0,64	0,44	0,51	0,61	3,83	3,10	4,74	1,12%	0,11%	2,40%
Conca de Barberà		17,66	25,80	18,67	17,29	16,39	6,14		5,18%	11,45%
Mallorca		0,28							0,03%	
Maresme		5,77	0,62						0,76%	

94. Document citat a la nota 22.

95. Document citat a la nota 21.

96. Arxiu Nacional de Catalunya, Fons Castanyer, Llibre de compra de cotó, 2.4.2.8.

97. IMHB, Fons comercial, B267-269. Entre aquestes compres, Cirés venia cotó a Gaspar Maixench, «pagès i fabricant de cotó» dels Prats de Rei, i li comprava filats entre 1800 i 1806. Sobre l'ofici de G. Maixench, vegeu els documents citats a la nota 19.

	1783	1784	1785	1786	1787	1788	1789	1783	1784-85	1786-89
Noguera		1,32	1,48	4,54	10,21	4,33	5,10		0,33%	4,73%
Osona		53,92	50,12		3,73	7,53	9,96		12,40%	4,16%
Ripollès		0,08	17,60	1,28	0,29				2,11%	0,31%
Selva		3,90	9,48	2,43	2,52	3,17	5,79		1,60%	2,72%
Segrià			8,55						1,02%	
Solsonès		5,39	47,60	5,22	6,74	0,08			6,32%	2,36%
Segarra		20,52	107,38	17,84	27,15	10,48	28,18		15,25%	16,38%
Urgell		5,18	1,31		0,00	0,69			0,77%	0,14%
Vallès Occidental	0,72	7,66	8,54	1,24	4,80	4,64	1,84	1,26%	1,93%	2,45%
Vallès Oriental	16,86	131,24	158,37	30,92	37,68	34,76	56,88	29,37%	34,53%	31,38%
Total d'un mes	57,41	306,72	532,06	99,39	140,13	119,23	151,95			
Total d'un any	114,82	3680,59	6384,72	1192,68	1681,62	1430,76	1823,40			

Fonts: BC, FG, Estat de cotó lliurat i retornat de 1783-1789.

Nota 1: les quantitats del total anual dels anys 1785, 1786, 1788 i 1789 són del càlcul simple a partir de la mitjana mensual.

Nota 2: les quantitats de l'any 1789 inclouen filats comprats per la Companyia.

Com a conclusió, podríem afirmar que l'activitat cotonera que combinava filats i teixits s'estengué, entre 1779 i 1785, en alguns nuclis importants de l'antiga indústria llanera on es fabricaven teixits de llana de mitjana o alta qualitat destinats a mercats que no eren estrictament locals, teixits que es venien en altres comarques catalanes o en altres regions d'Espanya. Eren localitats com Igualada, Manlleu, Berga, Sabadell, Cardona, Vic, Capellades, Monistrol, Olot... Els qui hi introduïren aquesta indústria de filats i teixits de cotó no foren ni la Companyia de Filats ni les fàbriques d'indianes de Barcelona, sinó els pareires i els teixidors locals. Entre el 1779 i el 1785, quan l'encariment dels filats de Malta va repercutir negativament sobre la producció de les fàbriques d'indianes, els pareires i els teixidors d'aquests nuclis es convertiren en fabricants de cotó, i començaren a fabricar teles crues de cotó fetes amb cotó d'Amèrica per a vendre-les a les fàbriques d'indianes de Barcelona, bo i aprofitant les xarxes ja prèviament existents de treball domiciliari de filadores i de teixidors.

Com que amb aquesta nova indústria no sols els fabricants sinó també els cardadors, les filadores i els teixidors podien guanyar més que amb la indústria llanera, la conversió de la llana al cotó progressà molt ràpidament, en perjudici de la indústria llanera.⁹⁸ Dit d'una altra manera, eren zones on la indústria tradicional de la llana havia creat una mà d'obra ben preparada i unes xarxes estables de treball domiciliari, i tot plegat afavorí una ràpida adaptació a una activitat tèxtil nova i prometedora. Així, nuclis destacats de la indústria llanera esdevingueren nuclis cottoners incipients durant el darrer quart del segle XVIII.

98. El cas de Sabadell era excepcional. Recordem que la indústria de draps s'hi desenvoluparia després encara amb més força.

D'altra banda, les fàbriques d'indianes de Barcelona, per solucionar el problema de l'encariment dels filats de Malta, a part de comprar teles crues de cotó als fabricants rurals, restabliren la Companyia de Filats el 1783. Aquesta Companyia, en principi, intentà fer filar en àrees de tradició llanera, subcontractant paraires com a organitzadors de la filatura i aprofitant les xarxes de treball domiciliari existents. Però en les àrees on els fabricants de llana ja havien pres la iniciativa de passar-se a la fabricació de teixits de cotó, la Companyia va trobar una fortíssima competència, de manera que aviat es replegà cap a àrees on hi havia una indústria de llana de poca volada per a consum local i comarcal, com el Vallès Oriental, l'àrea segarrena de l'Anoia, l'Alt Penedès i la Selva, entre d'altres. Aquestes àrees abandonaren el tissatge i s'especialitzaren en la filatura. Però, fins i tot aquí, la Companyia sempre va trobar alguna competència amb els fabricants de filats i teixits de cotó de nuclis llaners com ara Berga, Sabadell o Vic.

És per això que la Companyia necessitava introduir la filatura en una altra mena de territori. Eren les zones com la Segarra, la Conca de Barberà, la Noguera, el Solsonès i el Pla d'Urgell, on gairebé no hi havia cap indústria llanera però existia la possibilitat d'ocupar moltes dones i criatures ocioses. Naturalment, la Companyia no hi trobava competència, però tampoc no era fàcil trobar-hi agents amb l'experiència necessària ni hi havia xarxes de treball domiciliari establertes. En conseqüència, arribar a fer filar amb certa qualitat era costós i la regularitat no es podia garantir.

Ara bé, a part de rebre filats de la Companyia, algunes fàbriques d'indianes de Barcelona van fer filar als pobles a partir de 1779, aproximadament, d'una manera molt provisional i conjuntural. Però, d'ençà del 1788-89, quan la Companyia abandonà el seu objectiu principal, algunes fàbriques d'indianes de Barcelona començaren a fer filar als pobles a una escala considerable. I les àrees on aquestes fàbriques feien filar eren aquelles on hi havia hagut una indústria llanera de poca importància o a les zones on no n'hi havia hagut cap, les mateixes on la Companyia havia començat.

Finalment, entre aquestes tres àrees que hem vist, només una, que incloïa nuclis importants de l'antiga indústria llanera, va experimentar una forta industrialització posterior. En canvi, a les altres dues àrees, on només es practicava la filatura per compte de Barcelona o d'altres nuclis d'indústria, era difícil que la indústria cotonera arrelés i s'arribés a una veritable industrialització. Sobretot, això era difícilíssim a les zones on no hi havia gairebé cap tradició d'indústria rural dispersa.

En definitiva, en considerar l'extensió de la indústria cotonera a zones rurals i la posterior industrialització d'aquestes zones, caldria examinar no solament la disponibilitat de recursos naturals i el cost del transport, sinó també la disponibilitat de recursos humans que oferia la indústria tradicional rural, sobretot la de la llana. Recordem que els nuclis de la indústria llanera que es convertiren en nuclis industrials cotoners demostraren una major disponibilitat per a passar-se al cotó abans que es comencés a utilitzar l'energia hidràulica per a cardar i filar cotó. Ara bé, quan es parla de recursos humans cal fer referència no només a la mà d'obra i a les xarxes de treball domiciliari que hem examinat, sinó també al problema de la formació d'una classe empresarial, tot i que aquí no ens n'hem

pogut ocupar. Així, amb més investigacions que relacionin la indústria tradicional, sobretot la de la llana, amb la indústria cotonera, es podria avançar més en el coneixement dels factors que contribuïren a la seva extensió i al posterior accés a la industrialització d'algunes comarques rurals de Catalunya.

APÈNDIX

<i>Filatura de cotó feta per compte de la Companyia</i>		<i>(rova mitjana al mes)</i>						
		1783	1784	1785	1786	1787	1788	1789
?	l'Ermita de Betlem			0,01	0,10			
<i>Alt Penedès</i>	Gelida		0,16	0,28				
	Sant Pere de Riudebitlles	6,74	4,52	2,53		0,97	3,68	2,23
	Sant Quintí de Mediona	1,01	3,43			1,78	3,23	8,79
	Sant Sadurní d'Anoia		1,31	0,46				
	Vilafranca del Penedès			1,63			0,49	
<i>Alta Anoia</i>	Calaf	4,89	4,42	10,12	4,71	7,58	9,43	16,95
	Copons					0,91		
	Els Prats de Rei	7,02	0,35	9,04	1,54	0,58	2,43	
	la Manresana			11,86				2,84
	Montmaneu	3,87	14,15	19,40	9,39	11,33	9,91	
	Pujalt							2,28
	Santa Maria del Camí			0,60				
<i>Conca d'Òdena</i>	Capellades	15,02	14,71	0,70		0,29		
	el Bruc		0,27	0,18				
	Igualada					0,09		
	la Pobla de Claramunt		0,26					
<i>Camp de Tarragona</i>	el Pla de Santa Maria			0,57	0,62	1,89	4,07	
	Valls			2,27				
	Tarragona			25,91				
<i>Baix Llobregat</i>	Collbató		0,83	0,72				
	Corbera		3,04	0,90				
	Martorell		1,24	1,18				
	Olesa de Montserrat		0,91	0,08				
	Sant Andreu de la Barca		0,18	0,05				
	Viladecans		2,11	2,07		0,37	0,09	0,24
<i>Bages</i>	Cardona			2,73				
	Monistrol de Montserrat	0,63	1,32	1,41				
	Sant Joan d'Avinyó		0,16					
	Santa Maria de Navarrels		0,15					
<i>Barcelonès</i>	Barcelona	0,64	0,44	0,37	0,51	3,64	3,10	4,74
	Les Corts de Sarrià			0,01				
	Sant Andreu de Palomar				0,10	0,19		
	Vallvidrera			0,13				
<i>Conca de Barberà</i>	Montblanc		0,65	0,23				
	Sarrià		3,95	10,06	18,67	11,36	8,18	4,04
	Santa Coloma de Queralt		13,07	15,51		5,94	8,21	2,10
<i>Mallorca</i>	Palma de Mallorca		0,28					
<i>Maresme</i>	Arenys de Mar		4,05	0,62				
	Arenys de Munt		0,63					
	Mataró		1,09	0,00				
<i>Noguera</i>	Alentorn		0,34	0,03				
	Alòs de Balaguer		0,87					
	les Avellanes				4,54	10,21	4,33	5,10
	Ponts			1,45				
	Vilanova de Meià		0,12					
<i>Osona</i>	Olost		0,18	0,80				

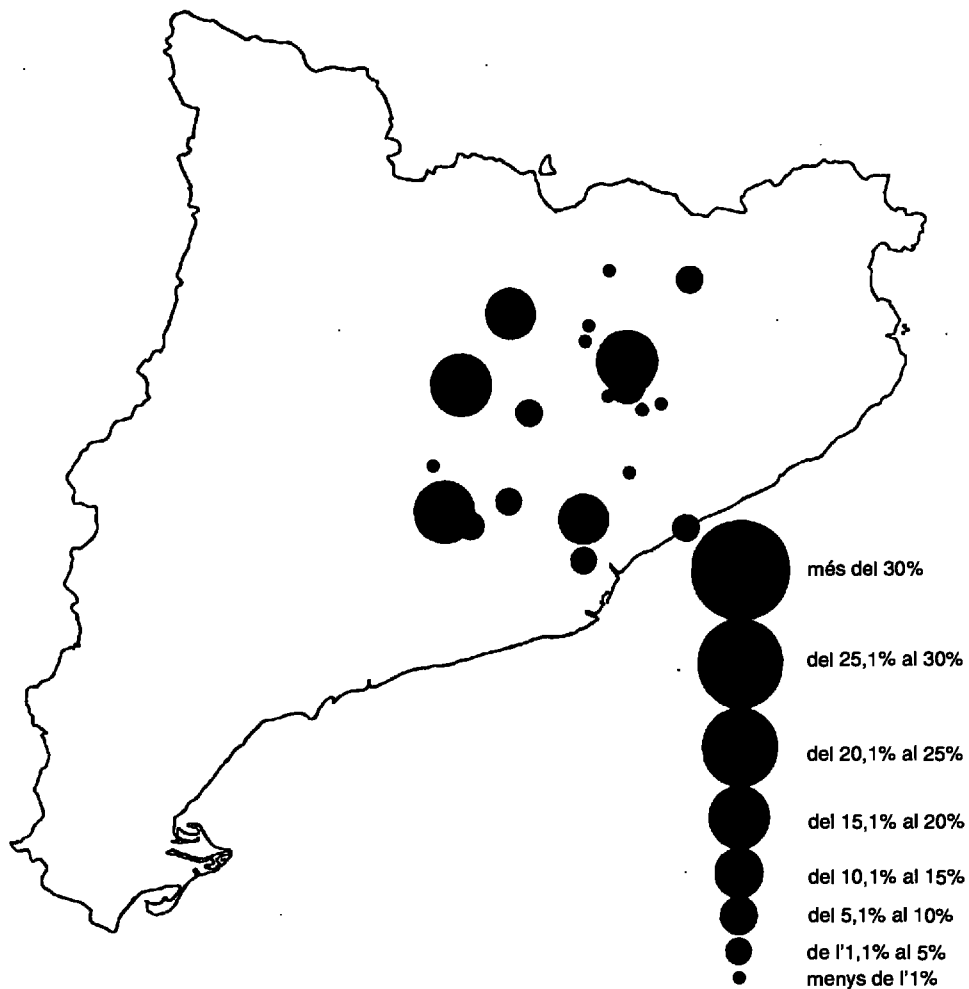
<i>Filatura de cotó feta per compte de la Companyia</i>		<i>(rova mitjana al mes)</i>						
		1783	1784	1785	1786	1787	1788	1789
	Seva		0,29					
	Sant Boi de Lluçanès		0,04					
	Sant Julià de Vilatorrada		0,39	5,75				
	Santa Eugènia de Berga		2,03	3,16				
	Taradell		4,36	2,05				
	Tona		2,61	1,43				
	Torelló (Sant Feliu de)		5,91	14,39		3,61	5,31	9,62
	Torelló (Sant Pere de)		1,45	4,02				
	Vic		33,93	15,61			1,99	
	Viladrau		2,69	2,89		0,12	0,23	0,33
<i>Ripollès</i>	Ripoll		0,08	17,60	1,28	0,29		
<i>Selva</i>	Amer			0,23				
	Arbúcies		3,90	1,21	0,06	0,86	1,40	3,97
	Sant Hilari Sacalm			8,03	2,37	1,67	1,77	1,82
<i>Segrià</i>	Lleida			8,55				
<i>Solsonès</i>	Madrona		2,02					
	Solsona		3,37	47,60	5,52	6,74	0,08	
<i>Segarra</i>	Biosca		1,74					
	Cervera		16,13	17,36	3,49	5,50	4,60	3,90
	Ferran			0,00				5,71
	Guissona			60,51	7,57	7,55	0,35	
	la Guàrdia Lada			5,01	1,02	2,95	0,97	
	Pallerols		1,18	2,05		0,42	0,13	
	Sanaüja		0,69	6,88	4,11	6,51	3,63	
	Sant Antolí i Vilanova		0,42	8,59				
	Tarroja de Segarra					0,14		
<i>Urgell</i>	Torà		0,35	6,97	1,67	4,08	0,08	8,47
	Agramunt		0,85	0,56			0,69	
	Verdú		0,57	0,75				
	Vilagrassa		3,75					
<i>Vallès Occidental</i>	Palau-solità			3,68				
	Rubí	0,48	0,22					
	Sabadell	0,25	2,89	1,16				
	Sentmenat		0,11	3,70				
	Sant Cugat del Vallès		1,10		1,24	4,69	4,63	1,84
	Santa Perpètua de Mogoda		3,30					
	Terrassa					0,11		
<i>Vallès Oriental</i>	Aiguafreda		1,64	0,71				
	Caldes de Montbui		2,36	4,97				
	Cànoves		0,14	0,43				
	Cardedeu		11,82	20,44	6,15	11,02	7,50	15,22
	Corro d'amunt							1,44
	Granollers		0,18					
	Gualba		1,17	0,37				
	la Costa del Montseny		1,56	1,26	0,51	0,06		
	la Garriga	3,48	3,01					
	Llinars	6,01	16,08	13,86	2,02	0,73	6,21	6,59
	Mollet		3,30	1,67				
	Mosqueroles		17,68	25,18	3,97	10,77	7,51	3,65
	Palautordera (Sant Esteve de)		1,22	9,19	12,00	1,33	10,11	2,34

<i>Filatura de cotó feta per compte de la Companyia</i>	<i>(rova mitjana al mes)</i>						
	1783	1784	1785	1786	1787	1788	1789
Palautordera (Santa Maria de)	5,94	43,54	33,24	4,51	11,99	2,70	18,25
Sant Celoni	1,42	19,70	12,02				
Sant Feliu de Codines				1,77	1,78	0,59	2,99
Vallgorguina		2,58	0,97				
Vilamajor (Sant Pere de)		5,18	34,06			0,15	6,33

La factoria de Guissona inclou Bellvei, Cervera, Granyena, Sanaüja, Tàrrega, Vilagrassa. La factoria de Solsona inclou Alòs, Guissona, Oliana, Organyà. La factoria de Tarragona inclou Alcover, Alforja, Constantí, Cambrils, Sarral, la Selva del Camp, Vallmoll, Vilabella.

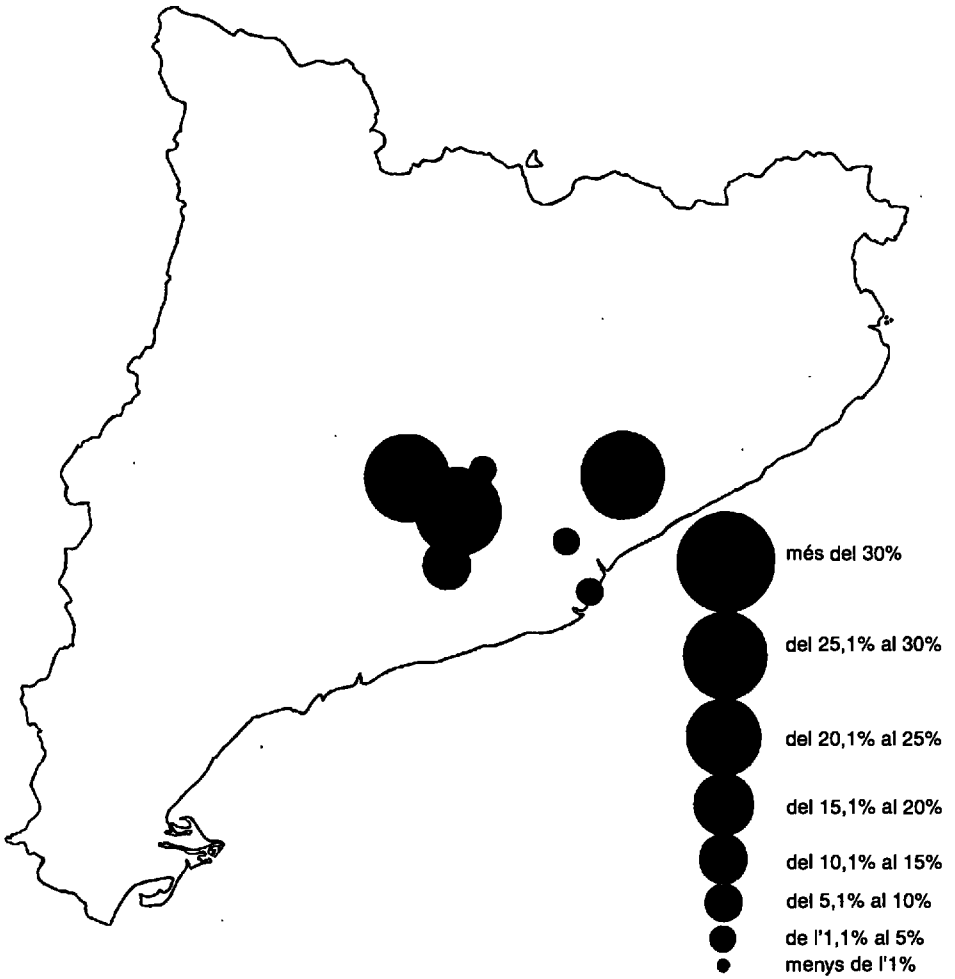
MAPA 1

Distribució territorial de la producció de teles crues de cotó de fabricants de fora de Barcelona de 1785 a 1806 (a municipis)

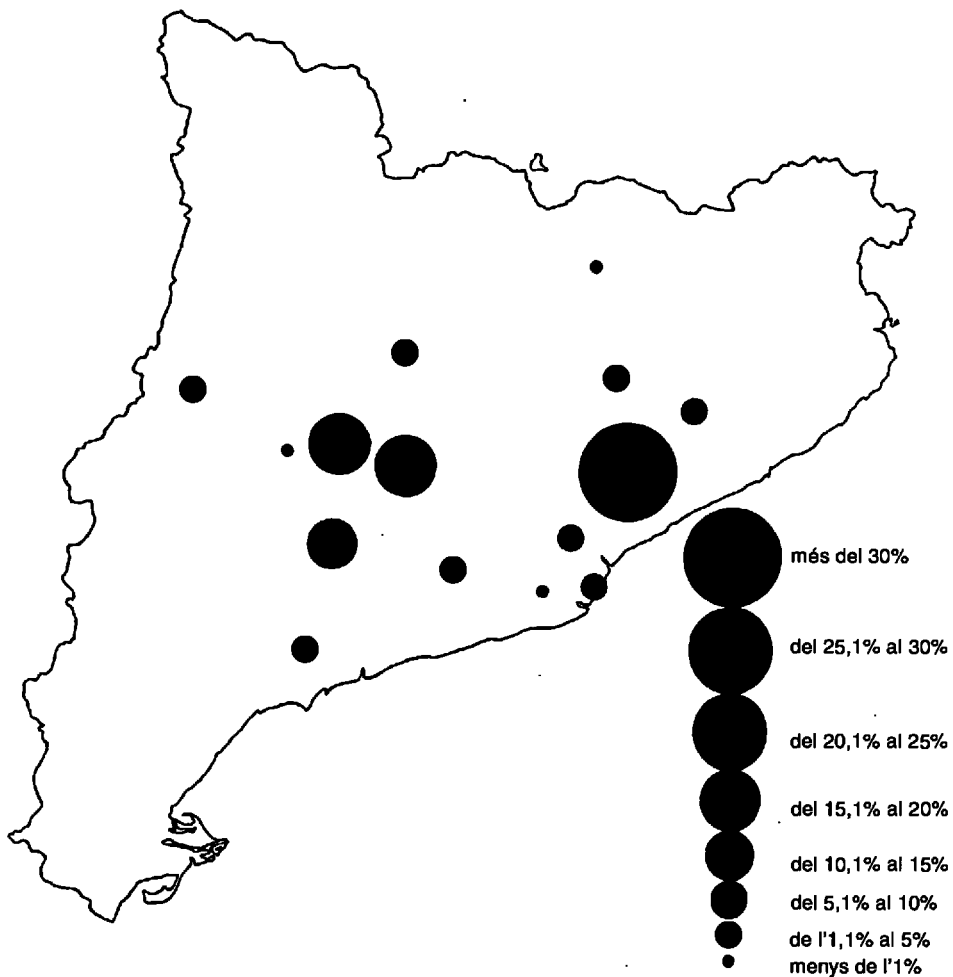
MAPA 2

Distribució territorial de la filatura feta per compte de la Companyia de filats el 1783 (a comarques)

MAPA 3

Distribució territorial de la filatura feta per compte de la Companyia de filats en 1786 i 1789 (a comarques)

MAPA 4

Distribució territorial de la producció de teles crues de cotó de fabricants no barcelonins de 1785 a 1806, i distribució territorial de la filatura feta per compte de la companyia de filats en 1786 i 1789 (a comarques)

(tret del Barcelonès)

